

DİVAN ŞİİRİ İLE DEYİŞBİLİM ARASINDA YAPISAL BİR KÖPRÜ: FUZÛLÎ VE BÂKÎ DİVANLARINDA YER ALAN BİÇİMBİRİMSEL YİNELEMELER

Özge ÖZTEKİN*

Özet: Edebi metinleri yorumlayabilmek, öncelikle o metinlerde kullanılan dili anlamaya bağlıdır. Şairin malzemesi dil olduğu için, dikkat çekmek amacıyla ses, sözcük, sözcük öbeği hatta dize tekrarı bile yapar. Divan şiiri ve Deyişbilim gibi iki farklı disiplini ortak bir inceleme alanında buluşturan da, şiirdeki bu dil kullanımlarıdır. Divan şiirinin kurgusundaki sistemli yinelemeler, deyişbilime göre yapıyı belirleyen biçimbirimsel yinelemelere karşılık gelmektedir. İşte bu makale ile, Divan şiirinin iki önemli şairi Fuzûlî ve Bâkî'nin divanlarındaki şiir metinleri arasından biçimbirimsel yinelemelerin yer aldığı örnekler seçilerek, deyişbilimsel bir inceleme denemesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Deyişbilim, biçimbirimsel yinelemeler, ön yineleme, art yineleme, kıvrımlı yineleme, koşut (paralel) yineleme, ikizleme, bağlaç yinelemesi, ek yinelemesi.

Summary: Commenting on literary text, firstly depends on perceiving the language which is used in that texts. As the material of poet is language, the purpose of call attention to voice, word, word groups, even verses are repeated again. Divan poem and stylistics, although they are from different disciplines, are brought together on a common research base by the language use in the poems. Systematic repetitions which are found in the editing of Divan poem, are return for morphological repetitions which define structure with regard to stylistics. With this article, by choosing morphological repetitions among poem texts which is taken from Fuzûlî and Bâkî's divans stylistic research trial will be done.

Key Words: Stylistics, morphological repetitions, anaphora, epistrophe, anadiplosis, symproce, gemination, polysyndeton, homoioteleuton.

Divan şiiri, üslûbundaki söyleyiş mükemmelliğini, biçim ve anlam arasındaki bütünlük ilişkisinden almaktadır. Bu anlayışın sonucunda, şiiri oluşturan unsurların estetik ölçütler çerçevesinde birbirleriyle uyuşmasından doğan ahenk de, Divan şiirinin vazgeçilmez bir üslûp özelliğidir. Ahengi meydana getiren başlıca unsurlar: Ses ve kelime tekrarları, paralellikler, armoniyi sağlayan aliterasyon ve asonanslar, vezin, kafiye ve rediftir. Özellikle kelime tekrarları, yarattığı ritim ile, eski şiirimizin kendine has ahenginin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Divan şiirindeki ahenk unsurları üzerine bugüne kadar bir çok bilimsel çalışma yapılmıştır (Hatipoğlu 1981; Ünver 1988; Dilçin 1992, 1995, 2000; Macit 1990, 1996). Bu yazıda ise, diğer çalışmalardan biraz daha farklı olarak, çağdaş dilbilim yöntemleri doğrultusunda Divan şiirinin biçimbirimsel olarak nasıl incelenebileceğini göstermeye yönelik bazı teklifler sunulacaktır. Bunun için öncelikle, dilbilimsel inceleme yöntemlerinden biri olan deyişbilimin ne olduğu üzerinde durmak gerekir.

Deyişbilim, eski Yunanlılar'dan başlayarak 19. yüzyıl ortalarına kadar Sözbilim

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

(Retorik) in bir alt dalı iken, 20. yüzyıldan itibaren dilbilim araştırmalarında yeni bir alan olmuştur. Edebî esere yazınsallık değeri veren kurgu, dil kullanımı ve anlam değerlerini araştırır: “Yazınsal yapıtlardaki dil kullanımları, günlük dildekilerden ayrı olduğu için bazı deyiş özellikleri gösterirler. Deyişbilim de bu deyiş biçim ve özelliklerini dilbilimsel yönlerden inceler” (Özünü 1997: 63). Deyişbilimin dört ölçütü vardır: Koşutluk, yineleme, önceleme, sapma. Bunlardan koşutluk ve yineleme, bir yapı özelliği olarak edebî metnin kurgusu ve dil kullanımı ile ilgilidir. Önceleme ve sapma ise, bir anlatım özelliği olarak edebî eseri anlam ve duygu değerlerine göre ele almaktadır (Özünü 1997: 12).

Divan şiiri ve deyişbilim, çalışma sahası ve yöntemleri bakımından farklılıklar göstermesine karşın, söz konusu edebî dil (yazın dili) olunca, şiirdeki dil kullanımları gibi ortak bir inceleme alanına sahiptir. Divan şiirinde ahenk öğeleri olan vezin, kafiye ve redif, ünlü-ünsüz ilişkileri, ses ve kelime tekrarları ile paralellikler bu anlamda birer kullanımdır. Deyişbilimde ise koşutluk, yineleme, önceleme ve sapma, şiirdeki dil kullanımlarını karşılamaktadır. Divan şiirindeki söz tekrarları ile deyişbilimdeki biçimbirimsel yinelemeler arasında, bu yönden oldukça ilginç bazı yakınlıklar bulunmaktadır.

Divan şiirinde, sözcük veya sözcük gruplarının belli bir sıra içerisinde yinelen-diği veya beyitteki sözcüklerin sayı, vezin ve kafiye bakımından birbirine denk getirildiği bazı edebî sanatlar vardır. Bu edebî sanatlar, deyişbilimdeki biçimbirimsel yineleme türlerinden bir kısmını karşılamaktadır. Ayrıca Divan şiirinde, kelime veya dize bazında yapılan başka tekrarlar da mevcuttur. Bunlar da, deyişbilimdeki diğer biçimbirimsel yinelemelere mukabil gelmektedir. Kavram ve tanımlar ya aynıdır ya da ufak tefek farklılıkları vardır ama, bunlar Divan şiirinde tekrîr, îade, reddü'l-acüz ale's-sadr, mukaddem ü muahhar, mürâsele, muvâzene, tarsi gibi edebî sanatlarla ifade edilirken ya da redif, redd-i matla', ikilemeler, birli veya ikili söz tekrarları gibi adları varken; deyişbilimde ön yineleme, art yineleme, kıvrımlı yineleme, ikizleme, koşut yineleme gibi isimleri almaktadırlar. Bunun dışında, Divan şiirinde özel bir ismi olmamasına rağmen devamlı yapılan ve deyişbilimde farklı adları olan biçimbirimsel yinelemeler de vardır.

Bu konuya örneklem olarak, Fuzûlî (Akyüz-Beken-Yüksel-Cumbur 1958) ve Bâkî (Küçük 1994) divanları alınmıştır. XVI. yüzyıl Divan şiirinin Azerî sahasındaki en önemli ismi Fuzûlî ile Anadolu sahasındaki “sultânü'ş-şuarâ” lakaplı şairi Bâkî'nin divanlarının taranmasıyla oluşturulan bu çalışmada, şiir metinlerinin içinden biçimbirimsel yinelemelerin yer aldığı örnekler seçilerek, deyişbilimsel bir inceleme denemesi yapılacaktır'.

Her iki divanda da tespit edilen biçimbirimsel yinelemeler şunlardır: Bağlaç yinelemesi, ön yineleme, art yineleme, kıvrımlı yineleme, koşut (paralel) yineleme, ikizleme ve ek yinelemesi. Hem Fuzûlî hem de Bâkî divanlarında, bu yinelemelerin tek tek geçtiği beyitler olduğu gibi, ikisi ya da üçünün bir arada kullanıldığı beyitler de vardır. Aşağıda görüleceği üzere, yazının bundan sonraki bölümünde öncelikle her biçimbirimsel yinelemenin deyişbilimdeki tanımı ve Divan şiirindeki karşılığı verilecek, hemen arkasından da Fuzûlî ve Bâkî divanlarında bununla ilgili olarak geçen beyitlerden örnekler sunulacaktır.

Ön Yineleme:

Deyişbilimde, biçimbirimsel yineleme türlerinden biri olan ön yineleme, “birbiri peşi sıra gelen tümcelerin baş tarafındaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır. Bu yapıda ritm ve anlam ağırlığına önem verilmektedir” (Özünü 1997: 104).

Divan şiirinde bu kavram, tekrîr sanatı ile ifade edilmektedir. Tekrîr, “sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemek” (Dilçin 1995: 452) şeklinde yapılan bir edebî sanattır. Beyit içerisinde değişik yerlerde olabileceği gibi, aynı sözcük ya da sözcük grubunun her dize başında kullanılması biçiminde de yapılabilir.

Fuzûlî ve Bâkî divanlarında da, aynı sözcük veya sözcük grubunun iki dize başında tekrar edildiği, ön yinelemeli beyitler vardır:

Hansı gülzâr içre bir gül açılır hüsnuñ kimi
Hansı gül bergi leb-i la'-i dür-efşânuñca var (Fuzûlî)

Hergiz özümü görmemişem böyle bî-şu'ür
Hergiz özümü görmemişem böyle hâk-sâr (Fuzûlî)

Ergävânî câmeñ içre oldı cismüñ ey perî
Ergävânî cild ile gūyâ kitâb-ı Gülsitân (Bâkî)

Ne yâd eyle geçen cevruñ **ne** yaşuñdan dem ur hergiz
Ne fikr-i mâ-mezâ olsun **ne** zikr-i mâ-cerâ olsun (Bâkî)

Ancak her iki şairin de, bu şekildeki tekrarları oldukça az yaptığı söylenebilir. Fuzûlî ve Bâkî'nin yukarıda verilen ilk beyitlerinde görüldüğü gibi, mısra başında ya bir kelime ya da Fuzûlî'den alınan ikinci beyitte olduğu gibi, bir sözcük öbeği yinelenmektedir. Bâkî'nin son beytinde ise, “ne ... ne” şeklindeki ikili kullanımın ön yinelemeyi meydana getirdiği görülmektedir. İki divanda da yapılan tarama sonucunda daha çok, aynı kelimenin biri yalın diğeri herhangi bir ek almış haldeki kullanımına rastlanmıştır. Bu durum hem biçimsel olarak, hem de yarattığı anlam değişikliği sebebiyle ön yineleme kavramından uzaktır. Dolayısıyla, burada sadece tekrar sanatının görüldüğü beyitlerden örnek verilmiştir.

Art Yineleme:

Deyişbilimde art yineleme, “birbiri peşi sıra gelen tümcelerin sonundaki sözcüklerin ya da sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır. Yalnızca ritm için değil, tümce sonundaki sözcüğün anlamını pekiştirmek ve vurgulamak için de kullanılır” (Özünü 1997: 105).

Divan şiirindeki redifli kaside ve gazellerin ilk beyitlerinde böyle bir kullanıma rastlanmaktadır. Bilindiği gibi redif, şiirde anlatımın kuvvetlenmesini ve ahengin artmasını sağlayan bir unsurdur:

“Redif, simetrik tekrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Ustaca kullanıldığında şiiri bir atmosfer içine alır, onu bir dizi çağrışıma açar. Redif,

matla'dan itibaren peşinden getirdikleri ve manzumenin devamı boyunca üst üste hazırladığı sürprizler ile kendisine mahsus bir zevk yaratır. Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif, ona "yek-âhenk" diye vasıflandırılan konu bütünlüğü kazandırır" (Akün 1994: 402).

Fuzûlî ve Bâkî divanlarındaki redifli kaside ve gazellerden seçilen aşağıdaki matla' beyitleri, aynı zamanda deyişbilime göre de birer art yineleme örneğidir:

Çeker bî-rahmlar yanında her sâ'at zebân **hançer**
Günâhum şâbit eyler ölmegüm hâtır-nişân **hançer** (Fuzûlî)

Yâ Rab hemîşe luţfuñı kıl reh-nümâ **maña**
Gösterme ol tarîki ki yetmez saña **maña** (Fuzûlî)

Menüm tek hîç kim zâr ü perîşân **olmasun yâ Rab**
Esîr-i derd-i 'aşk u dâğ-ı hicrân **olmasun yâ Rab** (Fuzûlî)

Ey reh-revân-ı 'aşk reh-i râstân **ţutuñ**
Mürşid gerekse dâmen-i pîr-i muğân **ţutuñ** (Bâkî)

Bağ câm-ı 'ayşa âyîne-i pür-şafâ **budur**
Gel gör habâb-ı sâğarı necm-i hüdâ **budur** (Bâkî)

Feryâduma ol kâmet-i şimşâd **yetişmez**
Beñzer ki anuñ güşına feryâd **yetişmez** (Bâkî)

Yukarıda da görüldüğü gibi, her iki divanda da, art yinelemenin yapıldığı beyitlere çok sık rastlanmıştır. Bunun anlamı, beyitlerin içinde yer aldığı redifli şiirlerin de çok fazla olduğudur. Gerçekten de, sadece gazeller söz konusu olduğunda bile, Fuzûlî divanındaki 302 gazelden 157'sinin, Bâkî divanındaki 548 gazelden de 284'ünün redifli olduğu tespit edilmiştir. Yani her iki divanda da, gazel sayısının yarısından çoğunda redifli bir kullanımın tercih edildiği görülmektedir. Divan şiirine göre bu durum, redifin muhteva yönünden belirli bir kavram birliği sağladığını göstermektedir. Redifli matla' beyitlerinin deyişbilime göre anlamı ise, biçimbirimsel olarak iki mısran sonunda da art yineleme oluşturmalarıdır.

Kıvrımlı Yineleme:

Deyişbilimde kıvrımlı yineleme, "bir tümcedeki son sözcüğün, daha sonra gelen tümcenin başında yinelenmesiyle yapılır" (Özünlü 1997: 106).

Divan şiirindeki edebî sanatlardan biri olan îade, bu anlamda, deyişbilimdeki kıvrımlı yineleme ile benzerlik göstermektedir. İade, "bir şiir içinde her beytin son sözcüğünü, ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır. Bu sözcük, bir söz bölüğü de olabilir. İade sanatına reddü'l-acz ale's-sadr da denir" (Dilçin 1995: 486).

Fuzûlî divanında da, bu sanata uyan ve dolayısıyla kıvrımlı yineleme örneği olan bir gazel vardır:

Ey vücūd-ı kâmilüñ esrâr-ı hikmet **maşdarı**
Maşdarı zâtuñ olan eşyâ şifâtuñ **maşharı**

Mazhari her hikmetüñ sensen ki kilik-i kudretüñ
Şafha-i eflâke nakş itmiş hutûtu-ı **ahteri**

Ahteri mes'ûd olan oldur ki tab'-ı pāk ilen
Kābil-i feyz ola luṭfuñdan şafā-yı **cevheri**

Cevheri ma'yûb olan nākış menem kim muttaşıl
Sadedür hatṭuñ hayālınden zamirüm **defteri**

Defteri a'mālümün hatṭ-ı hatādandur siyāh
Kan döker çeşmüm hayāl itdükçe havl-i **maḥşeri**

Maḥşeri eşküm virür seyl-āba ger rûz-ı cezā
Olmasa maḳbûl-ı dergāhuñ sirişküm **gevheri**

Gevheridür 'aşk baḫrinüñ Fuzûlî āb-ı çeşm
Lîk bir gevher ki luṭf-ı Hāk aḫadur müşteri Fuzûlî

Fuzûlî ve Bâkî divanlarında, yukarıdaki gibi şiirin bütünü değil, sadece bir parçası söz konusu olduğunda da, beyit içerisinde kıvrımlı yinelemenin yapıldığı tespit edilmiştir.

Örneğin Fuzûlî Divanı'nda, bir beytin ilk dizesinin sonundaki sözcüğün, aynı beytin ikinci dizesinin başında tekrarlandığı örnekler vardır:

Bûlbûl-i cān evc-i istignā-yı hüsnüñ **ṭā'iri**
Ṭā'ir-i dil pertev-i şem'-i ruḫuñ pervānesi (Fuzûlî)

Şerḫ-i aḫvālüm saña meste naşihat kimi **telḫ**
Telḫ güftāruñ maña maḫmûra sāgar tek lezîz (Fuzûlî)

Bâkî Divanı'ndaki bir beyitte ise, birinci mısraın sonundaki sözcük öbeğinin, ikinci mısraın başında küçük bir farkla (eyle-/et-) yinelendiği görülmektedir:

Geh cefā kılsun niyāz ehline geh **nāz eylesün**
Nāz iderse 'aşıka ol şüb-ı ṭannāz eylesün (Bâkî)

Hem Fuzûlî hem de Bâkî divanlarında, redif olan sözcüğün, kendinden sonra gelen beytin ilk dizesinin başında da yinelendiği şiirler tespit edilmiştir. Dolayısıyla, yine bir anlamda kıvrımlı yineleme söz konusudur:

Ravza-i kūyuña her dem durmayup eyler güzār
'Aşık olmuş gālibā ol serv-i hoş-reftāre **şu**

Şu yolın ol kūydan toprağ olup dutsam gerek
Çün raḫībümdür daḫı ol kūya koymañ vare **şu** (Fuzûlî)

'Aşık olmuş hüsnüñe ey serv-i hoş-reftār gül
Çāk çāk itmiş senüñçün sine-i efgār **gül**

Gül ne nisbetdür saña senden aña yüz fark var
Sen büt-i perde-nişinsen şāhid-i bāzār **gül** (Fuzûlî)

Bulamaz dâ'iresin bu güher-i nâ-yâbuñ
İtmesün bir dağı bu devrde zer-ger **hâtem**

Hâtem-i nazma bu gün kimse bu hükmi viremez
Nice müfsidler ider gerçi müzevver **hâtem** (Bâkî)

Ağlamazdum bu kadar zâr u zebûn olduğuma
Kalsa bir pâre gamuñ çekmege tâkat **bâkî**

Bâkî ölsün yoluña pâdişehüm sen sağ ol
Baht pâyende Hudâ yâr sa'âdet **bâkî** (Bâkî)

Bu örneklerin sadece ikinci beyitlerine bakıldığında ise, redif olan sözcüğün, beytin ilk dizesinin başında da yer aldığı, yani Divan şiirindeki mukaddem ü muahhar sanatını andırdığı görülmektedir. Bu sanatta, şiirin bütününde, "her beytin ilk sözcüğü, o beytin son sözcüğü olarak yinelenir" (Dilçin 1995: 487). Oysa Fuzûlî ve Bâkî'nin yukarıdaki şiirlerinde bütününüyle böyle bir özellik yoktur. Uygulama şekli daha farklıdır. Dolayısıyla aralarındaki benzerliğin, aşağıda yeniden gösterildiği gibi, yalnızca bir beyit içinde başlayıp bitme bakımından olduğu söylenebilir:

Şu yolın ol kûydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakîbümdür dağı ol kûya koymağ vare **şu** (Fuzûlî)

Gül ne nisbetdür saña senden aña yüz fark var
Sen büt-i perde-nişînsen şahid-i bâzâr **gül** (Fuzûlî)

Hâtem-i nazma bu gün kimse bu hükmi viremez
Nice müfsidler ider gerçi müzevver **hâtem** (Bâkî)

Bâkî ölsün yoluña pâdişehüm sen sağ ol
Baht pâyende Hudâ yâr sa'âdet **bâkî** (Bâkî)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, deyişbilimdeki kıvrımlı yinelemenin, Fuzûlî ve Bâkî divanlarında çok çeşitli şekillerde yapıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan bazısı, Divan şiirindeki herhangi bir edebî sanat ile tanımlanırken, bazısının da kavram bakımından yakın olduğu sanatlar bulunduğu halde, tam olarak o şekilde kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Divan şiirinde özel bir adı olmamasına rağmen, her iki şiirin de bir kaç kıvrımlı yinelemeyi sürekli yaptığı görülmektedir.

Koşut [Paralel] Yineleme:

Deyişbilimdeki biçimbirimsel yinelemelerden birisi de koşut (paralel) yinelemedir: "Bir bölümde belli dize sonlarındaki sözcüklerin başka bir bölümde aynı yerlerde yinelenmesiyle yapılır" (Özünlü 1997: 108).

Bu tanım, Divan şiirinde gazelde yapılan redd-i matla'ı çağrıştırmaktadır: "Kimi zaman şair, matla'ın birinci ya da ikinci dizesini maktada, yani gazelin son beytinde yineleyebilir. Buna redd-i matla' denir" (Dilçin 1995: 106). Ancak, Fuzûlî ve Bâkî divanlarında yapılan tarama sırasında böyle redd-i matla'lı gazellere rastlanmamıştır.

Yalnız, her iki divanda da tercî'-i bend şeklinde yazılmış şiirler vardır. Tercî'-i

bendin en önemli özelliği, “bendleri birbirine bağlayan vasıta beyitlerinin her bendin sonunda yinelenmesi” (Dilçin 1995: 250) dir. Bu beyitler, şiirin her bölümünde hep aynı yerde tekrarlandığı için, bir anlamda biçimbirimsel olarak da koşut (paralel) yineleme yapılmış olur.

Örneğin Fuzûlî divanında, 5 bendden meydana gelmiş bir tercî’-i bend vardır. Bu şiirin ilk bendinin birinci beyti şöyledir:

I

1. Getür sâkî kadeh kim nev-bahâr-ı 'âlem-ârâdur
Zemîn sebz ü hevâ cân-bağş ü gülşen râhat-efzâdur

Bu beyitten sonra 4 beyit daha söylenmiş ve hemen ardından 6. beyit olarak da vasıta beyti yer almıştır. Böylece ilk bend de sona ermiştir:

6. Açıldı gönce tûmârı vü ma'lûm oldı mazmûnı
Budur kim fevt kılmañ mevsim-i gül câm-ı gül-gûnı

Şiirin bundan sonra gelen diğer 4 bendinin sonunda da, tercî-i bendin özelliği olarak, bu vasıta beyti tekrar edilmektedir.

Bâkî divanında da 5 bendden oluşmuş bir tercî’-i bend vardır. Bu tercî’-i bendin birinci bendinin ilk beyti şöyledir:

I

1. Tâli' oldı neyyir-i ikbâl ü devlet şubh-dem
Şu'le şaldı 'âleme necm-i hidâyet şubh-dem

Her bend, 8 beyitten oluşmaktadır. Bu bendlerin sonunda yinelenen 8. beyit ise şöyledir:

8. Sâye-i Yezdân penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân mu'izz-i saltanat Sultân Murâd

Her iki şairin tercî-i bendinde de, vasıta beyitlerinin bir “leit-motif” gibi belli aralıklarla tekrar edilmesine rağmen, monotonluğa düşülmediği görülmektedir. Değişbilimsel olarak her bölükte aynı yerde tekrarlandığı için koşut yineleme adını alan bu vasıta beyitlerinin, aynı zamanda tercî’-i bendin temelini oluşturan asıl yapı taşları olduğu da söylenebilir.

İkizleme:

Değişbilimde ikizleme, “tümce içinde aynı sözcüğün, bağlaçla ya da bağlaçsız olarak yinelenmesiyle yapılır” (Özünü 1997: 108).

Divan şiirinde ise bu kavram, aynı sözcüğün yan yana kullanılması şeklinde ikizlemelerde ortaya çıkmaktadır. “Şairler bu yolla söyleyişi ve anlamı güçlendirmek, pekiştirmek ve ahengi artırmak istemişlerdir. Divanlara ilk bakışımızda, redifleri ikizlemelerden oluşmuş bir çok gazel görebiliriz. Ayrıca mısraların başlarında, ortalarında da sık sık yinelemelerle karşılaşırız” (Ünver 1988: 291).

Fuzûlî divanında ikilemelerle yazılmış pek çok beyit vardır. Bunların büyük çoğunluğunu, mısra başında yapılmış ikilemeler oluşturmaktadır:

Pâre pâre dil-i mecrûh-ı perîşânumdan
Ser-i kûyuñda gezen her ite bir pâre fidâ (Fuzûlî)

'Aşk ehlin âteş-i hicrâna eylersin kebâb
Döne döne imtiḥân itdûñ budur 'âdet saña (Fuzûlî)

Gizleyüp çeşme-i ḥurşîd şuyın kûze-i çerḥ
Kaṭre kaṭre kıla encüm reşehâtın peydâ (Fuzûlî)

Mihrâb imiş kaşuñ ki aña karşı kivrügüñ
Şaf şaf durur kıyâma kı lup gamzeñi imâm (Fuzûlî)

İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayrâm ayına
Baḥa baḥa inecedür gözümüze kara ş u (Fuzûlî)

Bazı ikilemeler-de, mısra ortasında yapılmıştır:

İtürme itleri âvâzınuñ göñül zevkin
Yeter kara giceler **herze herze** feryâd it (Fuzûlî)

Gülistân-ı ser-i kûyuñ şîfâtın **bâb bâb** ey gül
Ḥaṭ-ı reyḥân ile cedvel çeküp gül-zâre yazmışlar (Fuzûlî)

Men ḥod öldüm ey tûrâbumdan olan sâgar müdâm
Rindler bezmin gezüp **bir bir** yetür menden niyâz (Fuzûlî)

Mısra sonunda yapılan ikileme ise daha azdır:

Bir zamân geçmez ki dil tîḡuñdan olmaz **çâk çâk**
Açılır her dem dutulmuş göñlüm iḥsânuñ görüp (Fuzûlî)

Nâledeñdür ney kimi âvâze-i 'aşkum bülend
Nâle terkin kılmazam ney tek kesilsem **bend bend** (Fuzûlî)

Bâkî divanında da, ikileme kullanımına çok rastlanmaktadır. Ancak, dize başında ikileme kullanımının Bâkî'de pek yaygın olmadığı söylenebilir:

Aḡlayu aḡlayu gözden çıkdum âḫir kaṭrevâr
Ayrı düşdüm çeşm-i ḥûn-bârum gibi dem-sâzdan (Bâkî)

Fuzûlî'nin aksine, Bâkî'nin en çok dize ortasında ikileme kullandığı görülmektedir:

Ṭokınpdur bâde-i gül-gûna çeşm-i rûzgâr
Sâgar üzre şanmañuz peydâ olur **yir yir** ḥabâb (Bâkî)

Uydurup leşker-i 'uşşâkuñı ol şâh-ı cihân
Nâz ile **şalını şalını** 'alem gibi gelür (Bâkî)

Dizilmiş lâleler şâh-ı ḥarîm-i bâğa zeyn olmuş
Sarây-ı şâhda şan **kâse kâse** ḥ^vân-ı yağmadur (Bâkî)

Yine ol gonca-leb bülbüllerüñ kanına girmişdür
Güzellik var bugün gâyet kızarmış **al al** olmuş (Bâkî)

Dilâ cām-ı şarâb-ı 'aşk-ı yâri şöyle nûş it kim
Felekler **güm güm** ötsün başuña hum-hâneler dönsün (Bâkî)

Fiğānum ile felek **çıñ çıñ** ötdi ey Bâkî
Berîd-i âhuma gūy-ı sipihr zeng oldı (Bâkî)

Dize sonunda yer alan ikilemeler de şunlardır:

Lebüñi al ile öpmiş ola mı peymāne
İçeyin ölmez isem kanını **kana kana** (Bâkî)

Nesîm-i şubh eser cān-bahş olup **âheste âheste**
Cihānda böyle cān virmiş degüldür dahı bir haste (Bâkî)

Nihāl-i serv-i bāgāsā nesîm-i feth ü nuşretten
Şalinsun nāz ile nîzeñ **hıramānî hıramānî** (Bâkî)

Bâkî'nin, redifi ikilemelerden oluşan gazelleri de vardır. Bu şiirler, yazının diğer alt başlıklarında da çeşitli şekillerde örnek olarak gösterileceği için, burada sadece gazellerin ikinci beyitleri verilmiştir:

'Aşık-ı dîdâr-ı pākūñdür meger kim cūylar
Cüst ü cū eyler seni ey serv-i bālā **semt semt** (Bâkî)

Dilerlerse dūr-i dendān-ı la'l-i dil-beri ey dil
Revādur âşinālar baħr-ı 'aşka talalar **yir yir** (Bâkî)

Seni seyr itmek için reh-güzer-i gülşende
İki cānibde turur serv-i hıramān **şaf şaf** (Bâkî)

'Aşık-ı haste-dilüñ niteki fānūs-ı hayāl
Nār-ı 'aşkuñla yanupdur cigeri **döne döne** (Bâkî)

Hem Fuzûlî hem de Bâkî divanlarında, aynı beyitte birden çok ikileme kullanıldığı tespit edilmiştir.

Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde, ikilemelerin dize başında yapıldığı görülmektedir:

Laħza laħza göñlüm odından şererlerdür çıhan
Kaħre kaħre göz töken şanmañ sirişküm kanıdur (Fuzûlî)

Fuzûlî ve Bâkî'nin şiirleri arasında, dize ortasında ikilemelerin geçtiği beyitler de vardır:

Lebüñ hayāli ile **pāre pāre** oldı ciger
Güvāh-ı hāl maña eşk-i **dāne dāne** yeter (Fuzûlî)

Gūyiyā **yir yir** açılmış lālelerdür hākde
Sîne üstinde görinen **tāze tāze** dağlar (Bâkî)

Aynı dizenin hem başında hem de ortasında ikileme kullanımına Fuzûlî’de rastlanmıştır:

Edâ-yı şükr-i hadengüñdür ol şadâ ki çıhar
Zamân zamân dökülen **kaṭre kaṭre** kanumdan (Fuzûlî)

Beytin ilk dizesinin ortası ile ikinci dizesinin sonunda ikileme kullanımı ise Bâkî’de geçmektedir:

Görenler ruḥlarıñda **ḥalka ḥalka** zülfüñi dirler
Meh-i bedr ile şan kim cem’ olupdur hâleler **yir yir** (Bâkî)

Bâkî’nin aşağıdaki beytinde ise, birinci dizenin sonunda ve ikinci dizenin de ortası ile sonunda üç ayrı ikilemenin kullanıldığı görülmektedir:

Leşker-i gam geldi dil şehrine kondı **cavk cavk**
Kopdı **yir yir** fitne vü aşüb u gavgâ **semt semt** (Bâkî)

Bağlaç Yinelemesi:

Değişbilimdeki bir diğer biçimbirimsel yineleme, bağlaç yinelemesidir. “Bu yineleme, sözcükler arasında bilinçli olarak, gerek aynı türden, gerek başka türden bir çok kez bağlaç kullanmak biçiminde yapılmaktadır. Bazen ritm vermek için bağlaç yinelemesine başvurulabilmektedir. Ayrıca, anlam ayrımını verebilmek için de bağlaç yinelemesi önemli roller üstlenebilmektedir” (Özünü 1997: 103).

Fuzûlî ve Bâkî divanlarında da, az da olsa, beyit içerisinde bağlaç kullanımına rastlanılmaktadır.

Fuzûlî aşağıdaki beytinde, Allah’ın isimlerini sıralarken, bunları birbirine “ü” bağlacı ile bağlamıştır. Biçimbirimsel anlamda çok belirgin bir bağlaç yinelemesi söz konusudur. Birinci mısradaki “Hayy” kelimesinin dışındaki bütün kelimeler, ikinci mısradaki da “A’lâ” sözcüğü hariç diğer tüm sözcükler aynı kökten türetildiği için, zaten birbirleriyle yakın anlamlıdır. Dolayısıyla, “ü” bağlacının bir başka görevi de bu yönden olmuş, yakın anlamlı kelimeler arasında ayrı bir bağ kurmuştur:

Qadir ü Muḳtedir ü Qâdir ü Muḳaddir ü Hayy
'Alîm ü 'Âlîm ü 'Allâm ü A'lem ü A'lâ (Fuzûlî)

Bâkî’den alınan aşağıdaki beyitte de, yine birbirine yakın anlamlı sözcüklerin “ü” bağlacı ile arka arkaya sıralandığı görülmektedir. Böylece deyişbilimsel olarak da bir bağlaç yinelemesi oluşmuştur:

Eyyâm-ı 'ömr ü devlet ü iclâl müstedâm
Bünyâd-ı baht u 'izzet ü iḳbâl üstüvâr (Bâkî)

Bu beyitin Divan şiiri açısından asıl önemli olan yönü ise, bir anlamda mümâsele sanatının yapılmış olmasıdır. Mümâselenin özelliği, “fasılaların üst tarafındaki kelimelerle alt tarafındaki kelimelerin ekseriyet itibarıyla yekdigerine veznen, yani hece itibarıyla, uygun olmasıdır” (Tahirü'l-Mevlevî 1994: 106). Bâkî’nin bu beytinde de, her bir mısradaki 5 kelime ve 2 tane de “ü” bağlacı vardır. Gayet dengeli bir şekilde sıralanan bu kelimelerden “eyyâm” ile “bünyâd”, “'ömr” ile “baht”,

“devlet” ile “izzet”, “iclâl” ile “iğbâl”, “müstedâm” ile “üstüvâr” arasında bir mümâsele sanatının varlığından bahsedilebilir. Ayrıca, “iğbâl” ve “iclâl” sözcüklerinde de Arapça’daki kelime vezinleri açısından bir uygunluk vardır. Divan şiirinde bunun karşılığı, muvâzene sanatıdır: “Nesirde seci, nazımda kafiye yerindeki kelimelerin yalnız vezin bakımından eşit olmasına muvâzene denir” (Bilgegil 1989: 339). “İclâl” ve “iğbâl” sözcüklerinin her ikisi de “if’âl” veznindedir. Bu sanatlara bağlı olarak görülen bir başka özellik ise, beyitte paralel söyleyişlerin olmasıdır: “Dizeler arasındaki paralellikler, anlamı pekiştirdikleri gibi aynı söyleyiş kalıbının arka arkaya tekrarı da beyte hoş bir ahenk, etkileyici bir ritm ve bellekte kalıcılık sağlar” (Dilçin 2000: 34). Gerçekten her iki mısra da düzenli olarak dikey uyumluluğun bulunması, beyitteki söz ve anlam yapısının da birbirini tamamlar nitelikte olduğunun göstergesidir.

Ek Yinelemesi:

Deyişbilimde ek yinelemesi, “aynı yapım ya da çekim ekinin başka başka sözcüklerle kullanılmasıyla yapılır” (Özünü 1997: 109).

Divan şiirinde çok kullanılan bu yineleme, Fuzûlî ve Bâkî divanlarında da sıkça görülmektedir:

Yazıldı sebze-i nev-hîzden haç-ı aḥkâm
Çekildi sāye-i maṭbū-ı servden tuğrâ (Fuzûlî)

Oldı pâ-būs-ı şerifiyle müşerref leb-i havz
Buldu dîdâr-ı laṭifiyle ziyâ dîde-i cām (Fuzûlî)

Ruḥuñ gül-berg-i büstân-ı İremdür
Dehānuñ gonca-i bâğ-ı 'ademdür (Bâkî)

Fermân-ı 'aşka cān ile var inkiyādumuz
Hükmi-ı kazāya zerre kadar yok 'inādumuz (Bâkî)

Aşağıdaki iki beyit ise, deyişbilime göre yine biçimbirimsel bir ek yinelemesi örneği olmakla birlikte, Divan şiirine göre de birer muvâzene ve mümâsele örneğidir:

Münkaṭı'dur dehrden 'aşrında tedbîr-i umûr
Mürtefi'dür çerḥden devrinde teklîf-i medâr (Fuzûlî)

Ḥarâretden dilinde lālenüñ dâğ
Ḥacâletden yüzinde güllerüñ hây (Bâkî)

Fuzûlî'nin beytindeki “münkaṭı” ve “mürtefi” sözcükleri “müfte'il”, “tedbîr” ve “teklîf” sözcükleri “tef'il” veznindedirler. Bâkî'nin beytindeki “ḥarâret” ve “ḥacâlet” kelimeleri ise “fa'âlet” veznindedir. Dolayısıyla her iki beyitte de muvâzene yapılmıştır. Ayrıca, Fuzûlî'ye ait beytin mısralarındaki beşer kelime, birbirlerine hece sayısı yönünden de uygundur: “Münkaṭı'dur” ile “mürtefi'dür”, “dehrden” ile “çerḥden”, “'aşrında” ile “devrinde”, “tedbîr” ile “teklîf” arasında bir mümâsele vardır. Bu sanat, Bâkî'nin beyiti için de geçerlidir. Her iki dize de dört

kelimeden oluşmaktadır. Dolayısıyla birbirine denktir. “Harâretten” ve “hacâletden”, “dilinde” ve “yüzünde”, “lâlenün” ve “güllerün” sözcükleri arasında mümâsele sanatı yapılmıştır. Yine mısralar arasındaki dikey uyumluluktan kaynaklanan paralel bir söyleyiş söz konusudur.

Fuzûlî ve Bâkî divanlarından seçilen bütün bu beyitlerin en önemli özelliği, her beyitte farklı bir biçimbirimsel yinelemenin yer almasıydı. Ancak, hem Fuzûlî hem de Bâkî’de, bir beyit içerisinde birden fazla biçimbirimsel yinelemenin kullanıldığı örnekleri bulmak da mümkündür:

Ön Yineleme + Bağlaç Yinelemesi:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyitler, aynı zamanda Divan şiirine göre de tekrar sanatına birer örnektir:

Merhabâ ey revnağ-efzâ-yı serîr-i ’izz ü câh
Merhabâ ey zîb-bağş-ı mesned-i câh ü celâl (Fuzûlî)

Buradaki “merhabâ ey” ifadesi, direkt özneyi hedef alan bir seslenme yapısıdır. Her iki mısraın başında da tekrar edilmesinde, söyleyişi kuvvetlendirerek ifadeyi ilgi çekici bir hale getirme çabası sezilmektedir. Mısra sonlarındaki “’izz ü câh” ve “câh ü celâl” yapılarındaki “’izz”- “celâl”, “câh”-“câh” kavramlarında simetrik bir paralellik vardır. Beyti oluşturan iki mısra arasındaki dikey uyumluluk, söyleyişte de paralellik yaratmıştır.

O güftâr-ı mevzûn ü reftâr-ı dil-keş
O sîmâ-yı maṭbû’ u bâlâ-yı hoş-ter (Bâkî)

Yukarıdaki “o” sıfatı birinci dizede “güftâr-ı mevzûn” ve “reftâr-ı dil-keş”, ikinci dizede de “sîmâ-yı maṭbû” ve “bâlâ-yı hoş-ter”i işaret etmektedir. “Mevzûn”, “dil-keş”, maṭbû” ve “hoş-ter” kelimeleri birer niteleme sıfatı, “o” sözcüğü de işaret sıfatı olduğuna göre, beyitte belirtme göreviyle kurulmuş bir sıfat takımının varlığından söz edilebilir. “O” işaret sıfatının iki kez yinelenmesi, anlatıma güçlü bir duygu değeri katmaktadır. Yine bu beyitte de, dizeler arasındaki dikey uyumluluğun paralel söyleyişler oluşturduğu görülmektedir.

Ön Yineleme + Ek Yinelemesi:

Deyişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örneklerinden; birinci beyitteki “kimi ki” ve “didüm”, ikinci beyitteki “gerek ki sen olasın”, üçüncü beyitteki “munda”, dördüncü beyitteki “var ümîdüm tâ”, beşinci beyitteki “nice”, altıncı ve onuncu beyitlerdeki “ne”, yedinci beyitteki “kanı ol”, sekizinci beyitteki “her” ile dokuzuncu beyitteki “nedür bu” sözcükleri, Divan şiirine göre de tekrar sanatına birer örnektir:

Kimi ki düst didüm çıhdı düşmen-i cânım
Kimi ki yâr didüm oldu ’âkıbet âgyâr (Fuzûlî)

Beyitteki “kimi” belgesiz adılının “ki” bağlacı ile birlikte mısra başlarında tekrar edilmesi, direkt özneye yapılan bir dikkat çekiciliği göstermektedir. “Didüm” söz-

cüğü ise, kendisinden önceki ve sonraki ifadeler arasında bir köprü kurduğu için tekrarlanmıştır. “Çıhdi” ve “oldı” eylemlerindeki bilinen geçmiş zaman üçüncü tekil kişi eki -dI, hem işin söz edildiği andan önce yapıldığını hem de şairin bu düşünce-
sindeki kesin kararlılığını dile getirmektedir.

Gerek ki sen olasan cümle-i cihāna penāh
Gerek ki sen olasan ehl-i fakra istizhār (Fuzūlî)

Her iki dizenin başında “gerek ki sen olasan” ifadesinin yinelenmesi, vurguya dayalı bir dikkat çekiciliği anlatmaktadır. “Sen” kişi adılı, hitap edilen sevgiliye duyulan sıcak içtenliği; “olasan” kelimesi, sözü edilen şeyin gerçekleşmesi dileğini; “cümle-i cihāna” ve “ehl-i fakra” tamlamalarının sonundaki -A yönelme durumu eki ise, bu dileğin ne olduğunu gösteren kavrama dönüşü bildirmektedir. Söyleyişteki paralellik ve dizeler arasında söz yapısı yönünden bu paralelliği oluşturan dikey uyumluluk, beyitte sözü geçen kavramları anlam yönünden de desteklemektedir.

Munda olmuş münteşir feyzi İmām-ı A'zamuñ
Munda bulmuş behre-i 'ilm-i şer'āt intişār (Fuzūlî)

“Bu” işaret adılının bulunma durumuna göre çekimli hali olan “munda” sözcüğünün her iki mısra başında da yinelenmesi, daha önceki beyitlerde adı geçmiş bir kavramın yerini tuttuğuna dair ipucu mahiyetinde bir vurgulamadır. “Olmuş” ve “bulmuş” eylemlerinin sonundaki duyulan geçmiş zaman eki -mİş'ta ise, söylenen zamanın öncesini kasteden bir geçmişlik vardır.

Var ümüdüm tā medār-ı 'adldür 'ālem-i penāh
Var ümüdüm tā livā-yı fethdür kişver-sitān (Fuzūlî)

Dize başlarında tekrar edilen “var ümüdüm tā” yapısındaki “var ümüdüm” ifadesi, şairin söylediği söze inancını göstermektedir. Cümle bağlayıcısı “tā” ise, “sonuna kadar” anlamıyla, şairin birinci dizede “ālem-i penāh”ın “medār-ı 'adl” olduğuna ve ikinci dizede de “kişver-sitān”ın “livā-yı feth” olduğuna dair düşüncesini destekleyici mahiyettedir. “Medār-ı 'adldür” ve “livā-yı fethdür” tamlamalarının sonunda tekrar edilen -dUr ekeyleminin ise, eklendiği isimlere kesinlik anlamı verdiği görülmektedir. Dizeler arasındaki paralel söyleyişler, beytin genel anlamını da pekiştirmektedir.

Nice kılsun ārzū-yı ihtilātın ehl-i kurb
Nice çeksün ehl-i rifat maqdemine intizār (Fuzūlî)

Her iki mısraın başında da yinelenen “nice” soru belirteci, aslında özneyi vurgulayarak, kendinden sonra gelen yükleme “nasıl” sorusunu sormaktadır. “Kılsun” ve “çeksün” eylemlerinin sonunda yinelenen üçüncü tekil kişi emir kipi eki -sUn'da ise, kendisinden önceki “nice” kelimesinin de etkisiyle, bir acındırma söz konusudur.

Ne zībā yaraşmış o leblerle dendān
Ne hūb intizāc eylemiş şir ü şekker (Bākî)

“Ne” belirtecinin tekrarı, ilk dizede “zibā” ve ikinci dizede “hüb” sıfatlarına ses tonuyla da pekişen bir beğeni anlamı katmıştır. “Yaraşmış” ve “eylemiş” eylemlerindeki duyulan geçmiş zaman eki –mİş ise, şairin fikrini daha da sağlamlaştıran bir ek yinelemesidir.

Ƙanı ol küngüre-i tãc-ı sa’adet güheri
Ƙanı ol bãrgeh-i luş u kerem sultãni (Bãķi)

Beyitte ilk yinelenen “Ƙanı” sözcüğü, ikinci yinelenen “ol” sıfatının işaret ettiği kavramın artık var olmamasından duyulan üzüntüyü dile getirerek ifadeyi pekiştirmektedir. Ayrıca Eski Türkçe’deki “Ƙanı ol” yapısının “Ƙanıdır” yani “nerededir” anlamına geldiği de düşünülecek olursa, bu yinelemenin vurguladığı anlamın da yukarıdakiyle aynı olduğu görülür. “Güheri” ve “sultãni” kelimelerindeki –I üçüncü tekil kişi iyelik eki ise, her iki mısra da tamlayanı belirtisiz tamlama olan zincirleme isim tamlamalarının birer ögesidir. Mısraların söz yapısı açısından meydana getirdiği dikey uyumluluk, söyleyişte de paralellik oluşturmaktadır.

Her güşesinde micmere-gerdãn nesim-i şubh
Her şuffesinde bãd-ı sehergãh ıtrãsã (Bãķi)

Dize başlarında tekrarlanan “her” belgesiz sıfatı ile “güşe” ve “şuffe” sözcüklerinin sonlarındaki biçimbirimsel ek yinelemeleri, beyitte anlatılan kavrama yönelik dikkat çekici bir özellik taşımaktadır.

Nedür bu hãndeler bu işveler bu nãz u istignã
Nedür bu cilveler bu şiveler bu kãmet-i bãlã (Bãķi)

Yukarıda yinelenen “nedür bu” ifadesi ile mısra ortalarındaki diğer “bu”lar ve “hãnde”, “cilve”, “işve”, “şive” kelimelerinin sonuna getirilen –lAr çoğul eki, ses tonundaki vurguyla da birlikte, beyitteki ahengi derece derece artıran unsurlardır. Şairin hitap ettiği sevgilisi için kullandığı yakın anlamlı kavramların çokluğu, sevgilideki naz ve edanın fazlalığı ile doğru orantılıdır. Özellikle “bu” işaret sıfatı ve “-lAr” çoğul eki, verilmek istenen duygunun yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Mısralar arasındaki paralel ifadeler, beyitte sözü edilen düşünceyi de pekiştirip desteklemektedir.

Ne belãlar çekile zülf-i perişãnuñdan
Ne fiten kopsa gerek nergis-i fettãnuñdan (Bãķi)

“Ne” belirtecinin tekrarında, yine kendinden sonra gelen kelimeleri pekiştiren bir anlam vardır. “Zülf-i perişãnuñdan” ve “nergis-i fettãnuñdan” tamlamalarındaki –Uñ tamlayan eki ve –dAn ayrılma durumu eki de bu fikri sağlamlaştırmaya yönelik kullanımlardır.

Biçimbirimsel olarak ön yineleme + ek yinelemesi örneği olan Fuzûlî’nin aşağıdaki iki beytinde ise, Divan şiirindeki iki ayrı sanat gizlidir. Deyişbilime göre ön yineleme sayılan “her” ve “hãkim oldur ki” sözcüklerinde, Divan şiirindeki tekrar sanatı yapılmıştır. Bunun dışında, beyitlerde mümãsele de vardır. Çünkü her iki beyit de yedişer sözcükten meydana gelmektedir. Kelimelerin hece sayısı eşit olduğu

gibi, sözcük sayısı bakımından da sayısal bir denge kurulmuştur:

Her şu'a'-ı hançerüñ berk-i fenâdan bir şerer
Her şadâ-yı nâveküñ mülk-i 'ademden bir peyâm (Fuzûlî)

Hâkim oldur ki anuñ olmaya zâtuñda tama'
Hâkim oldur ki anuñ olmaya fi'lüñde riyâ (Fuzûlî)

Yukarıdaki beyitlerde yinelenen sözcük ve eklerin, beyitlerin anlamında vurguya dayalı bir dikkat çekicilik oluşturdukları söylenebilir. Yine her iki beyitte de, mısralar arasındaki dikey uyumluluktan kaynaklanan paralel söyleyişler söz konusudur.

Ön Yineleme + Art Yineleme:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyit, Divan şiirindeki tarsi sanatına uygun düşmektedir. Bilindiği gibi tarsi, “dizelerdeki sözcükleri sayı, ölçü ve uyak bakımından birbirine denk getirmek” (Dilçin 1995: 488) şeklinde yapılan bir edebî sanattır. Aşağıdaki beyit de böyle bir tarsi örneğidir:

Ol şeh-i kâm-kâr gelmez mi
Ol meh-i nâm-dâr gelmez mi (Bâkî)

Beyitteki tarsi sanatı, aynı zamanda bir paralelizmin olduğunu da göstermektedir (bkz. Macit 1996: 59). Birinci ve ikinci mısralar sözcük ve sözcük grubu bazında karşılaştırılacak olursa, mısra başlarındaki “ol”-“ol”, sıfatı, mısra ortalarındaki “şeh-i kâm-kâr”-“meh-i nâm-dâr” tamlamaları ve mısra sonlarındaki “gelmez mi”-“gelmez mi” redifinde paralellik göze çarpacaktır. Ayrıca “ol” sıfatının tekrarı, hem işaret ettiği özneye dikkat çekmek hem de anlatıma belli bir duygu yoğunluğu katmak içindir. İstifham şeklindeki “gelmez mi” redifinin cevabı ise aslında bellidir. Sevgiliyle vuslata ermek mümkün olmayacağına göre, bu sorunun iki defa sorulması, beyitteki tecâhül-i ârif sanatını da vurgulu bir şekilde belirginleştirmektedir.

Ön Yineleme + Ek Yinelemesi + Art Yineleme:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyitler, Divan şiirinde yine birkaç şekilde karşılık bulmaktadır. Örneğin, mısra başlarındaki “hansı” ve “bir” kelimeleri deyişbilimde ön yineleme ismini alırken, Divan şiirinde tekrar sanatının yapıldığına işaret eder. Mısra sonlarındaki “var” ve “yeg” sözcükleri ise, deyişbilimde art yineleme olarak bilinirken, Divan şiirine göre hem tekrar sanatını hem de matla' beyitinde redif kullanıldığını göstermektedir:

Hansı gülşen gül-büni serv-i hırâmânuñca var
Hansı gül-bün üzre gönce la'l-i handânuñca var (Fuzûlî)

Her iki dizenin başında ve sonunda yinelenen “hansı” ve “var” sözcükleri ile “hırâmân” ve “handân” sözcüklerinin sonundaki -UñcA eki, kendisine hitap edilen sevgilideki uzun boy ve kırmızı dudanın eşsizliğini, başka hiçbir şeyle mukayese kabul etmeyişi vurgulamaktadır.

Bir şafâ-bağş çanı câm-ı muşaffâdan yeg
Bir tarab-sâz mı var sâgar-ı şahbâdan yeg (Bâkî)

Mısraların başında yinelenen “bir” belgesiz sıfatı, şairin özellikle vurgulamak istediği “cām-ı muşaffâ” ve “sâgar-ı sahbâ”dan başka safa ve neşe veren bir şey olmayacağına dikkat çekmektedir. Bu tamlamaların sonundaki -dAn ayrılma durumu eki ve mısra sonlarındaki “yeg” redifi de beytin anlamını kuvvetlendirmektedir.

Ön Yineleme + Ek Yinelemesi + Bağlaç Yinelemesi + Ek Yinelemesi:

Değişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örneklerinden “her” kelimesi Divan şiirindeki tekrar sanatına örnek oluşturmaktadır:

Her ğarîbe nâzenîn şeh̄r ü vilâyâtı vaṭan
Her mizâca mu'tedil âb ü hevâsı sâz-kâr (Fuzûlî)

Dizelerin başında tekrar edilen “her” belgesiz sıfatının belirttiği “ğarîb” ve “mizâc” adlarında tam bir belirginlik olmaması, şiire kurgusal yönden bir çağrışım zenginliği katmaktadır. Yine bu kelimelerin sonundaki -A yönelme durumu eki, o varlıktan bahsedildiğini gösteren bir ek yinelemesidir. “Şehr ü vilâyâtı” ve “âb ü hevâsı” ifadelerindeki atıf vavı ise, yapısal işlevi açısından yineleme örneği olarak alınmıştır.

Ön Yineleme + İkizleme:

Değişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyitte yer alan “nedür” ve “bu” sözcükleri, Divan şiirine göre de tekrar sanatının bir göstergesidir:

Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ḥam-be-ḥam kâkül
Nedür bu ṭurralar bu ḥalka ḥalka zülf-i müşğāsâ (Bâkî)

Her iki mısraın başında da yinelenen “nedür bu” ifadesi, beytin ahengini artıran ve dikkatin hangi kavramlara yoğunlaştırılacağını gösteren bir vurgulama ögesidir. “Pîç pîç”, “çîn çîn” ve “ḥalka ḥalka” ikilemeleri ise, direkt sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına yönelik çokluk bildiren pekiştirme anlamlı sıfatlardır.

İkizleme + Ek Yinelemesi:

Değişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örneklerinin, Divan şiirinde özel bir adı olmamasına rağmen devamlı yapıldığı bilinmektedir. Sadece, değişbilimdeki ikizlemenin, Divan şiirinde ikilemeye karşılık geldiği söylenebilir:

Laḥza laḥza lebûñ añup idicek efgânlar
Kaṭre kaṭre şaçılur dîdelerümden kanlar (Fuzûlî)

Dâne dâne ol 'araqlar ṭurra-i pür-tâbda
Kaṭre kaṭre jālelerdür sünbül-i sîr-âbda (Bâkî)

Bağlaç Yinelemesi + Ek Yinelemesi:

Değişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yinelemeli beyitlerin içindeki “ü” bağlacının, bir anlamda, Divan şiirindeki tekrar sanatına örnek

olabileceği düşünülebilir:

Elṭāf ü ḥüsn ü ḥulḳ u melāḥat kemālide
Endām ü ūşekl ü kāmēt ü ḳadd i'tidālide (Bākī)

Yinelenen “ü”ler, beyitteki müzikaliteyi ortaya çıkararak ritmik bir akıcılık sağlamaktadır. Dizelerin sonunda yer alan “kemālide” ve “i'tidālide” sözcüklerindeki –dA bulunma durumu eki, o ana kadar vurgulanan “elṭāf”, “ḥüsn”, “ḥulḳ”, “melāḥat”, “endām”, “şekl”, “kāmēt” ve “ḳadd”in nerede olduğunu gösterdiği için yinelenmektedir.

Bağlaç Yinelemesi + Art Yineleme:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyitlerde geçen “n'eyleyem” ile “firāk” kelimeleri, hem tekrar sanatına örnek oluşturmaktadırlar hem de beytin redifidirler.

Ḳalmışam ḡurbetde ḥayrān zār u giryān n'eyleyem
Ḥaste vū rencūr ü bīmār ü perīşān n'eyleyem (Fuzūlī)

Şair, içinde bulunduğu sıkıntılı hali anlatmak üzere eş ve yakın anlamlı kelimeler seçmiştir. Beyitteki “ü” bağlacı da bu açıdan bir bağlantı kurmak üzere yinelenmektedir. “N'eyleyem” kelimesinin iki defa tekrarı ise, şairin bu çaresizliğini kabulünün bir ifadesidir.

Sīne mecrūḥ-ı ḡam-ı ḡurbet ü efgār-ı firāk
Dil esīr-i elem-i hicr ü giriftār-ı firāk (Bākī)

Beyitte yinelenen “ü” bağlacı, hem birinci hem de ikinci dizede kendisinden önceki ve sonraki tamlamaları birleştiren ve böylece dizelerin başındaki “sīne” ve “dil” öznelerini de açıklayan bir şekilde kullanılmıştır. Beytin sonunda tekrarlanan “firāk” redifi ise, iki ayrı tamlamanın da tamlananı konumundadır.

Bağlaç Yinelemesi + İkizleme + Ek Yinelemesi:

Deyişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örneği içerisindeki “ile” sözcüğü, Divan şiirinde tekrar sanatıyla karşılanmaktadır:

Tīr-i ḡam-ı nigār ile ten yare yaredür
Şemşīr-i cevr-i yār ile dil pāre pāredür (Bākī)

Her iki mısra da yinelenen “ile” bağlacı, bağladığı kelimelere birlikte anlam katmaktadır. “Yare yare” ve “pāra pāre” ikilemeleri hem anlatılmak istenen kavramın nasıl olduğunu belirtmekte, hem de sonlarında tekrarlanan –dUr ekeylemiyle birlikte buna kesinlik kazandırmaktadır. Mısraların söz yapısındaki dikey uyumluluk ve söyleyişteki paralellik dikkat çekicidir. “Tīr”- “şemşīr”, “ḡam”- “cevr” ve “nigār”-“yār” kavramlarında, anlam yönünden dikey yakınlık kurulmuştur.

Ek Yinelemesi + Bağlaç Yinelemesi:

Deyişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örnekleri içerisinde Divan şiiri açısından beyitlerde görülen en önemli özellik, mümāsele

ve muvâzene sanatlarının varlığıdır. Fuzûlî'den alınan beyitte, her mısradaki yer alan kelimelerin sayısal açıdan denk ve hece sayısı yönünden de eşit olması, mümâsele yapıldığını göstermektedir. “Şadâkat” ile “siyâset” sözcükleri ise, aynı vezinde (fa’âlet) söylenmeleri dolayısıyla birer muvâzene örneği meydana getirmişlerdir. Bâkî'nin beytinde ise sadece mümâsele sanatı vardır:

Şadâkatinde şebât-ı sa’âdet ü ikbâl
Siyâsetinde şevâb-ı Muhâcir ü Enşâr (Fuzûlî)

‘Adlûñ katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmuñ yanında luţf u kerem kahr-ı Kahramân (Bâkî)

Her iki beyitte de paralel söyleyişler söz konusudur. Özellikle Bâkî'nin beytinde, anlam yönünden “Adlûñ”-“ Hışmuñ”, “cevr”-“ luţf”, “sitem”-“kerem”, “dâd”-“kahr” sözcükleri arasında dikey karşıtlık; “katında”-“yanında” kelimeleri arasında da dikey eşitlik yapıldığı görülmektedir.

Yine deyişbilime göre bir ek yinelemesi + bağlaç yinelemesi örneği olan Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde ise, çiçek isimlerinin aralarına aldıkları “ü” lerle beraber sıralandıkları görülmektedir. Bu şekildeki kullanım, beyite ayrı bir ritim vermektedir:

Yığıldı nesteren ü süsen ü gül ü lüle
Dizildi nergis ü nesrîn ü sünbül ü reyhân (Fuzûlî)

Ek Yinelemesi + Art Yineleme:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki örnekler arasında birinci beyitteki “içündür”, ikinci beyitteki “şahın”, üçüncü beyitteki “saña”, dördüncü beyitteki “görgeç”, beşinci beyitteki “cânâ”, altıncı beyitteki “olur” ve yedinci beyitteki “itdi” kelimeleri, Divan şiirine göre hem matla’ beytinde redif kullanımına hem de ikişer defa yinelendikleri için tekrar sanatına örnek olmuşlardır:

Âh eyledüğüm serv-i hırâmânuñ içündür
Kan ağladuğum gonce-i handânuñ içündür (Fuzûlî)

Beyitteki “âh eyledüğüm” ve “kan ağladuğum” yapılarında tekrar edilen –dUk belirtme ortacının birinci tekil kişi iyelik ekine göre çekimlenişi, şairin çektiği eziyeti vurgulu bir şekilde yansıtmaktadır. Her ikisi de, kendilerinden sonra gelen “serv-i hırâmânuñ içündür” ve “gonce-i handânuñ içündür” yapılarıyla yargı yönünden bağlantılıdır. “Serv-i hırâmânuñ” ve “gonce-i handânuñ” tamlamalarında tekrarlanan –Uñ tamlayan durumu eki, şairin özellikle kime hitap ettiğini göstermektedir. Beytin redifi olan “içündür” sözcüğü ise, şairin ah edip kan ağlamasının sebebi olan sevgiliye ait bu tamlamaları nedensellik yönüyle tamamlayan bir kesinlik ifadesidir. Mısralar arasındaki dikey biçimbirimsel yinelemeler, hem sentaks hem de anlam açısından bir paralelizm meydana getirmiştir.

Yağma cânum nâle-i bî-ihtiyârumdan şahın
Tökme kanum âb-ı çeşm-i eşk-bârumdan şahın (Fuzûlî)

Dize başlarında yinelenen “yahma” ve “tökme” kelimelerindeki –mA olumsuzluk eki, dize ortasındaki “nâle-i bî-ihtiyârumdan” ve “âb-ı çeşm-i eşk-bârumdan” tamlamalarındaki birinci tekil kişi iyelik ekiyle –dAn ayrılma durumu eki, dize sonlarındaki “saĥın” redifi, söyleyişe ahenk getiren paralel unsurlardır. Dolayısıyla bu beyitte de bir paralelizmin varlığından söz edilebilir.

Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândur saĥa
Haĥ bilür insan dimez her kim ki insandur saĥa (Fuzûlî)

“Hayrândur” ve “insandur” sözcüklerinde –dUr ekeyleminin iki defa tekrar edilmesi, ifadedeki kesinliği kuvvetli bir şekilde vurgulamaktadır. Redif olarak tekrarlanan “saĥa” sözcüğü ise, şairin hitap ettiği sevgiliye duyduğu bağlılık ve hayranlığa dikkat çekmektedir.

Ezelden şâh-ı 'aşkuñ bende-i fermâniyuz cânâ
Maĥabbet mülkinüñ sultân-ı 'âlî-şâniyuz cânâ (Bâkî)

“Şâh-ı 'aşkuñ” ve “maĥabbet mülkinüñ” tamlamalarındaki –Uñ tamlayan eki, “bende-i fermâniyuz” ve “sultân-ı 'âlî-şâniyuz” tamlamalarındaki –I iyelik takısı ile birlikte –Uz birinci çoğul kişi eki ve beytin redifi olan “cânâ” kelimesinin belli aralıklarla yinelenmesi, beyitte bir paralelizm oluşturmaktadır. Anlamsal olarak “Şâh-ı 'aşkuñ” ve “maĥabbet mülkinüñ” yapılarındaki dikey yakınlık ilişkisi ile “bende”-“sultân” arasındaki dikey karşıtlık ilişkisi, beyitte ifade edilmek istenen fikri de pekiştirmektedir.

Kaddüñ katında kâmet-i şimşâd pest olur
Zülfüñ yanında revnaĥ-ı 'anber şikest olur (Bâkî)

Beyti oluşturan mısralardaki düzenli söz ve anlam yapısı, yine paralelizmin bir özelliğidir. Kelimelere dikey olarak bakıldığında, aynı ek ve kelime tekrarının yapıldığı görülmektedir. Bu da, şairin vurgulamak istediği düşünceyi pekiştirmektedir.

'Aqlumı ġamze-i cāduları meftün itdi
Gönlümi silsile-i mûları mecnün itdi (Bâkî)

Yukarıdaki beyit için de paralelizm kavramı düşünülebilir. “'Aqlumı”-“gönlümi”, “ġamze-i cāduları”-“silsile-i mûları” ve “meftün itdi”-“mecnün itdi” yapıları, birer paralel unsur olarak beyite ayrı bir ritm katmaktadır. Ayrıca “meftün” ve “mecnün” sözcüklerinde muvâzene sanatı vardır. Çünkü her ikisi de mef'ül vezindedir.

Bâkî divanından alınan bir başka beyit ise, deyişbilime göre yine ek yinelemesi + art yineleme özelliği gösterirken; beyit içerisindeki kelimelerin sayısı, ölçü ve ka-fiye yönünden denk olması açısından da Divan şiirindeki tarsi sanatına örnek teşkil etmektedir:

Tapuñdur Ka'be-i 'ulyâ-yı aşĥâb-ı vefâ kıblem
Kapuñdur mescid-i Akşâ-yı erbâb-ı şafâ kıblem (Bâkî)

Bu beyitte de, şiirde ahengi sağlayan unsurlardan biri olan paralelizme rastlanmaktadır. Mısralar arasındaki dikey uyumluluk, beyitte sözü edilen kavramları anlam yönünden de desteklemektedir.

Ek Yinelemesi + Art Yineleme + İkizleme:

Değişbilime göre bu şekilde gruplaşan aşağıdaki biçimbirimsel yineleme örneklerinden birinci beyitteki “semt semt”, ikinci beyitteki “şaf şaf” ve üçüncü beyitteki “döne döne” ikilemeleri, Divan şiirine göre de matla’ içinde redif kullanımına birer örnektir. Bunlar, beyitlerin her iki mısraında da yinlendiği için, tekrar sanatının yapıldığını göstermektedir:

Lâle-âhadler kıldılar gül-geşt-i sahrâ **semt semt**
Bâğ u râğî **gezdiler** idüp temâşâ **semt semt** (Bâkî)

Beyitteki –IAr çoğul ekinin üç defa yinelenmesi, şairin özellikle kimden bahsettiğini vurgulamak adına yaptığı bir dikkat çekiciliğın ifadesidir. “Semt semt” ikilemesi ise, çokluk anlamı taşımaktadır.

Müje haylin dizer ol gamze-i fettân **şaf şaf**
Güviyâ cenge **turur** nize-güzârân **şaf şaf** (Bâkî)

“Dizer” ve “turur” kelimelerinde tekrar edilen –r geniş zaman üçüncü kişi eki, eylemin yapılışındaki devamlılığı belirtmektedir. Gerçekte kirpiklerin doğal hali zaten karşı karşıya iken, ilk dizede yapılan hüsn-i ta’lil ile gamze tarafından bu şekilde dizildikleri gibi bir anlam çıkmaktadır. İkinci dizede ise teşbih yoluyla, gözün üstündeki ve altındaki kirpikler, karşı karşıya dizilmiş mızraklı askerlere benzetilmiştir. “Şaf şaf” ikilemesinin tekrarı, bu anlamı daha da pekiştirmektedir.

Çıkar eflâke derûnum şereri **döne döne**
Dökilür hâke yaşum **katreleri döne döne** (Bâkî)

Her iki mısra da paralelizme ait bazı özellikler göze çarpmaktadır. Beytin söz yapısındaki dikey uyumluluk, anlamsal açıdan da söz konusudur. “Eflâke”-“hâke”, “derûnum”-“yaşum” sözcüklerinde yinelenen ekler ile “döne döne” redifi, söyleyişe belli bir ritm vermektedir. Ayrıca, bu “döne döne” ikilemesinin özellikle mısra sonunda yinelenmesi, beyitteki fısıkiye mazmununu ön plana çıkarma düşüncesine de bağlanabilir.

Ek Yinelemesi + Bağlaç Yinelemesi + Art Yineleme:

Değişbilime göre biçimbirimsel olarak bu özelliği taşıyan aşağıdaki beyitte yer alan “ü” bağlaçları ve “gibi gelür” sözcük öbeği, Divan şiirine göre de tekrar yapıldığının işaretleridir. Tek başına, “gibi gelür” sözcük öbeği ise bu beytin redifidir. Kelimelerin sayı, ölçü ve kafiyeye açısından denkliliği, beyitte tarsi sanatının da var olduğunu göstermektedir:

Yârdan cevri ü cefâ luğ ü kerem **gibi gelür**
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem **gibi gelür** (Bâkî)

Beyitte anlam yönünden “yârdan”-“ğayrdan”, “cevr”- “mihr”, “cefâ”-“vefâ”, “luṭf”- “derd” ve “kerem”-“elem” kavramları arasında dikey karşıtlık vardır. Mısralar arasında bu şekilde oluşan paralel söyleyişler, bir müzikalitenin meydana gelmesini de sağlamıştır.

Ek Yinelemesi + Bağlaç Yinelemesi + Ek Yinelemesi + Art Yineleme:

Deyişbilime göre biçimbirimsel olarak bu şekilde ifade edilen aşağıdaki örnekte, “ü” bağlacı ve “hoş gelür” kelime grubu tekrar sanatının, yalnız “hoş gelür” kelime grubu matla’ beyti içerisindeki redif kullanımının birer ifadesidir. Bunun dışında, beyit içerisindeki sözcüklerin ve sözcüklerdeki hecelerin sayısal denkliği ise, mümâsele sanatının yapıldığını belirtmektedir:

Ellere mihr ü vefâsı hoş gelür
Bendeye cevr ü cefâsı hoş gelür (Bâkî)

“Ellere”-“bendeye”, “mihr ü vefâsı”-“cevr ü cefâsı” yapıları ile mısra sonlarındaki “hoş gelür” redifi, beytin hem sentaks hem de anlam yönünden bir paralelizm üzerine kurulduğunu göstermektedir. Özellikle, “mihr”-“cevr”, “vefâ”-“cefâ” arasındaki dikey karşıtlık dikkat çekicidir.

*

Deyişbilimsel açıdan Fuzûlî ve Bâkî divanlarının taranmasıyla oluşturulan bu çalışmada, her iki şairin şiirlerinde de pek çok biçimbirimsel yinelemenin var olduğu görülmektedir. Genel dağılıma bakılacak olursa, beyit içerisinde tekil biçimbirimsel yineleme kullanımının en fazla art yineleme, kıvrımlı yineleme, ikizleme ve ek yinelemesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bir beyit içerisinde birden fazla biçimbirimsel yinelemenin geçtiği örnekler ise, daha çok ön yineleme + ek yinelemesi, ek yinelemesi + art yineleme ve ek yinelemesi + ikizleme + art yineleme biçimlerinde yoğunlaşmıştır.

Bu tasnifin sonucunda şunları söylemek mümkündür: Özel olarak Fuzûlî ve Bâkî divanlarındaki şiirler, genel olarak ise Divan şiiri, yapısında biçimsel bir düzgünlük taşımaktadır. Yinelemeler, bu düzgünlüğü sağlayan unsurlardan biridir. Özellikle biçimbirimsel yinelemeler, şiire bakılır bakılmaz ilk anda dikkati çektiği için, beytin anımsanmasını da kolaylaştırmaktadır. Biçimbirimsel yinelemeler, şiirin kurgusunda bir anlatım tekniği olarak hem çağrışım zenginliği yaratmakta, hem de ona estetik yönden bir güzellik vermektedir. Anlam ve kavramları pekiştirdikleri gibi, beyitteki iç uyum ve müzikalite açısından biçimbirimsel yinelemelerin fazlalığı, eski şiirimize ritmik bir akışkanlık da kazandırarak ahengi arttırmaktadır. Bu yinelemeler, ilk bakışta basit gibi gözükse de, kolayca meydana getirilemeyecek kadar özgündür. Şiirde bir sözcük, sözcük öbeği, bir mısra veya mısralar yinelenmesi gibi; kelimelerin dilbilgisel işlevleri, Türkçe’nin bir yapı özelliği olarak, sonlarına gelen eklere göre belirlendiği için, aynı yapıya ya da çekim ekinin yinelenmesi de görülmektedir. Şiirsel söylemde tekrar edilen sözcüklerin birbirleriyle ilişkilerinde ise, anlamsal bir bağlılığın olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de, Divan şiirinin kurgusunda söz ve anlamın birbirini bütünleyen bir özellik göstermesidir. Bu özellikten yola çıkarak,

hem Fuzûlî hem de Bâkî'nin şiirlerinde paralel söyleyişlerin de çok fazla olduğunu söylemek mümkündür. Mısralar arasında düzenli olarak yapılan dikey eşitlik/yakınlık ve dikey karşıtlıklar, kavramları pekiştirerek ritmi de artırmaktadır.

Divan şiirinde söz tekrarına dayalı bir çok edebî sanat ile paralelizm gibi ahenge bağlı olarak meydana gelen pek çok yineleme unsuru, deyişbilimde biçimbirimsel yinelemeler adı altında toplanmaktadır. Divan şiiri üzerinde böyle bir inceleme yapmak, deyişbilim için yeni bir çalışma olabilir. Ama Divan şiiri için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü eski şiirin kendine has üslûbunun yarattığı doğal ahengin bir özelliği olarak bu biçimbirimsel yinelemeler, altı yüz yıllık Divan şiiri geleneği boyunca hep kullanmıştır. Eserler üzerinde bugüne kadar yapılan üslûp incelemeleri de bunu en somut bir şekilde yansıtmaktadır. Asıl üzerinde durulması gereken nokta, çağdaş dilbilim metotlarıyla Divan şiirine deyişbilimsel olarak da yaklaşılabileceğidir. Disiplinler arası yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, hem bu gibi ortak noktaları meydana çıkaracak, hem de başlangıçta aynı gibi görünen ama bir çok nüansı olan kavramların kesin çizgilerle belirlenmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

- AKÜN, Ömer Faruk (1994) "Divan Edebiyatı", *İslam Ansiklopedisi* IX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 402.
- AKSAN, Doğan (1995) *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınevi.
- AKYÜZ, Kenan ve Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL, Müjgan CUNBUR (1958) *Fuzûlî Divanı*, Ankara : İş Bankası Yayınları.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1989) *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, İstanbul: Enderun Kitabevi (2.Baskı).
- BOZTAŞ, İsmail (1994) "Metindilbilim Açısından Şiir", *Dilbilim Araştırmaları*: 171-194.
- DİLÇİN, Cem (1992) "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği", *Türkoloji Dergisi*, X, 1: 77-114.
- DİLÇİN, Cem (1995) "Fuzûlî'nin Şiirlerinde İkillemelerin Oluşturduğu Ses, Söz ve Anlam Düzeni", *Journal of Turkish Studies* (A. Gölpinarlı Hatıra Sayısı I), 19: 157-202.
- DİLÇİN, Cem (1995) *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (3.Baskı).
- DİLÇİN, Cem (2000) "Divan Şiirindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma", *Türkoloji Dergisi*, XIII, 1: 33-66.
- HATİPOĞLU, Vecihe (1981) *Türk Dilinde İkilime*. Ankara.
- HORATA, Osman (1998) "Necatî Bey'den Bakî'ye Döne Döne", *Bilgi*, VII: 44-66.
- KORTANTAMER, Tunca (1993) "Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişiminin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara: Feryal Matbaası, 273-336.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994) *Bâkî Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MACİT, Muhsin (1990) "Nesimî'nin Şiirlerinde Ahengi Sağlayan Unsurlardan Tekrarlar Üzerine", *Yönelişler*, 48: 26-36.
- MACİT, Muhsin (1996) *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

DİVAN ŞİİRİ İLE DEYİŞBİLİM ARASINDA YAPISAL BİR KÖPRÜ: FUZÜLİ
VE BÂKİ DİVANLARINDA YER ALAN BİÇİMBİRİMSEL YİNELEMELER

- Muallim Naci (1996) *Istılâhât-ı Edebiyye*, (Hazırlayan: M. A. Yekta Saraç), İstanbul: Risale Basın-Yayın.
- ÖZTEKİN, Özge (2001) "Divan Şiirinde Deyişbilime Ait Bir Yapı Ölçütü Olarak Biçimbirimsel Yinelemeler", *21. Yüzyıla Girerken Dil Kullanımları (Alışkanlıklar-Yenilikler-Aykırılıklar-Sapmalar) I. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, Denizli: 25-36.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal (1997) *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Tahirü'l-Mevlevî (1994) *Edebiyat Lugatı*, (Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ÜNVER, İsmail (1988) "İkilemelerle Yazılmış Dört Gazel", *Türk Dili*, LV, 438: 291-297.
- WELLEK, R.-A. WARREN (1983) *Edebiyat Biliminin Temelleri* (Çeviren: A. Edip Uysal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.